

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΔΗΣ

‘Η **έννοια** τῆς φιλοσοφίας δύσαεδήποτε μεταβολὺς καὶ ἀν παρουσίαις ἐν τῇ **ἱστορίᾳ** τῆς φιλοσοφίας εἶναι κατ’ οὖσίαν μία καὶ ἡ **άντη**. Τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα διερμηνεύον τὴν **μίαν** καὶ **μόνην** ταύτην **έννοιαν** τῆς φιλοσοφίας. ‘Η φιλοσοφία εἶναι πάντοτε **έρμηνεία τοῦ γοήματος τῆς ζωῆς** καθ’ ὅλου. ‘Η μεταβολὴ ὅμως τῆς ἐπιφανείας τῆς ιστορικῆς ζωῆς καὶ ἡ σὺν αὐτῇ συντελουμένη μεταβολὴ τοῦ τρόπου καθ’ ὃν αἱ ἑκάστοτε ιστορικαὶ ἐποχαὶ ἀπεπειράθησαν νὰ ἔννοησουν τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, νὰ διερμηνεύσουν τὸ **νόημα** τῆς ζωῆς, ἥγαγον πολλοὺς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ θέμα τῆς φιλοσοφίας στερεῖται τῆς ταυτότητος ἐκείνης ἡτις διακρίνει τὰ θέματα ὅλων τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν. Τὰ θέματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ὑπῆρξαν πάντοτε σχεδὸν τὰ αὐτὰ, ἐνῷ τὸ θέμα τῆς φιλοσοφίας, οὗτοι διδάσκουσιν πολλοί, ἀλλοιοῦται κατὰ τὰς διαφόρους ιστορικὰς ἐποχάς, (Dilthey, Spranger) . ‘Ο ιστορικὸς οὗτος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ὅστις τείνει εἰς τὴν **σχετικοποίησιν** οὐχὶ μόνον τοῦ θέματος τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀντικείμενου τῆς τέχνης ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς, ὃν προϊὸν κυρίως τοῦ παρελθόντος αἰώνος, εἶναι ἐν μέρει μόνον δυνατὸς.

Τὸ θέμα τῆς φιλοσοφίας εἶναι βεβαίως πάντοτε τὸ **νόημα** τῆς καθ’ ὅλου ζωῆς, φιλοσοφία δὲ εἶναι ἡ ἔρμηνεία τοῦ γοήματος τούτου. ‘Η ιστορικὴ ὅμως ζωὴ παρουσιάζει διαφόρους ἔρμηνείας τοῦ θέματος τῆς φιλοσοφίας. Ποία εἶναι ἡ **ἀξία** τῶν διαφόρων τούτων ἔρμηνειῶν καὶ κατὰ πόσον αἱ ἔρμηνείαι αὗται ἀναφέρονται εἰς τὸ ἴδιον θέμα, εἰς τὸ **νόημα τῆς ζωῆς**, θὰ καταδειχθῇ ἐκ τῶν κατωτέρω συζητήσεων.

‘Ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν διατυποῦται πολλάκις ἡ γνῶση

μη δτι ή φιλοσοφία δὲν ἔχει ίδιον θέμα ἐνεργείας καὶ μὴ διόν
θέματα στίνα ἀνήκον αλλοτε εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀνήκουν σήμερον εἰς
τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας.¹ Η ἀστρονομία καὶ η φυσική, η ψυχολογία καὶ η
φυσιολογία ἀνήκον ἀλλοτε εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπέτελουν ἀντι-
κείμενον φιλοσοφικῆς έρευνής. Σήμερον δέποτε αἱ ἐπιστήμαι αὗται
ἀπέκτησαν *ΐδιαν υπόθεσαν* καὶ διέπονται ὑπὸ ἀπόλυτου αὐτονομίας,
δὲν ὑπάρχει πλέον θέμα ποὺς δὲν ἄναφέται ή φιλοσοφικὴ σκέψις.
Αὕτη εἶναι η γνῶμη πολλῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Διὰ τοῦτο η ἀποφ-
οίλτων ἐγτελῶς τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας ή ἔννοοῦν ὑπὸ φιλοσο-
φίαν καρδιάν τι ἔργον διέγων καθυστερημένων ἀνιθρώπων. Ἐκεῖνοι
οἵτινες ἐκ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων διάνοοῦνται ως πρὸς τὴν φιλοσο-
φίαν συντηρητικώτερον ή ἔννοοῦν τὴν φιλοσοφίαν ως τὸ σύνολον τῶν
γνιώσεων τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ως ἐγκατέλοπαιδείαν ή θεωροῦσιν αὐ-
τὴν τόσον ἀπόρσιτον εἰς τὸ φετικὸν πνεῦμα, ὥστε ἀδιαφρούριον διὰ
τὴν ὑπόστασιν αὐτοῖς. Τὴν γνῶμην τιν δὲ ταύτην στηρίζουσιν οἱ
εἰδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ εἰς τὸ γεγονός δτι καὶ αὖτοὶ οἱ φιλόσοφοι
διχογνωμοῦσιν ως πρὸς τὸ **θέμα τῆς φιλοσοφίας** καὶ τὸν ὄρισμὸν αὐτοῦ.
Οἱ διάφοροι ὄρισμοί τοῦ θέματος τῆς φιλοσοφίας, ως ἐγένοντο οὗτοι
ὑπὸ τῶν διαφόρων φιλοσόφων, θεωροῦνται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν ἐπιστη-
μόνων ως ἀντίθετοι πρὸς ἄλληλους. Ἐκ τῆς ἀνομοιότητος δὲ ταύτης
τοῦ ὄρισμοῦ τοῦ θέματος τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς
σκαπανέων ἀφορμώμενοι οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ὥστε τὰ σκοπι-
κὰ αὐτῶν βέλη κατὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν φιλοσοφούμενων.

Βεβαίως προκειμένου νὰ καθιστηθῇ τὸ θέμα καὶ η **ἔννοια** τῆς
φιλοσοφίας πρέπει νὰ γνωρίζωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δτι δὲ οἱ καθιστισμέδες
τοῦ θέματος τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι τόσον εὐχερῆς καὶ τόσον προ-
σιτὸς εἰς τὸν συνήθη νοῦν, διότι τὸ **θέμα τῆς φιλοσοφίας**, ἐν ἀντι-
θέσει πρὸς τὰ θέματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, στερεῖται αἰσθητῆς
τενος ποιότητος.

“Ο φυσικὸς δύναται εὐκόλως καὶ εἰς τὸν μὴ εἶδημονα περὶ τὰ
πράγματα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης νὰ δρίσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπι-
στήμης του, διότι δύναται νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὰ φυσικὰ δντα τὸ προσ-
πίκτοντα εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν αἴσθησιν παντὸς ἀνθρώπου καὶ
νὰ εἴπῃ δτι η φυσικὴ ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μὲ τοὺς νόμους τοὺς διέ-
ποντας τὴν φύσιν. Τὸ ίδιον συμβαίνει καὶ δι’ οἰανδήποτε ἄλλην ἐπι-
στήμην εἰδικῆς φύσεως. Ο ψυχολόγος ἐπίσης δύναται εὐχερῶς, στη-

ληιζόμενος ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν φυσιολογίαν, νὰ δρίσῃ τὸ ἀντεκείμενον τῆς ἔρεύνης αὐτοῦ, ὡς τὴν ἐν χρόνῳ ψυχικὴν ἐνέργειαν, ὡς τὰ ἐν χρόνῳ ἔκδηλούμενα φυσικὰ φαινόμενα. Ὁ **ἰστορικὸς** ἀναφερόμενος εἰς τὴν καθημερινὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν ζωήν, συνάμα δὲ καὶ εἰς κείμενα ἢ εἰς μνήμεια παρελθόντων χρόνων, δύναται ὕστατως νὰ δρίσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς τὴν ἔξαρχον εργασίαν παντὸς γεγονότος φέροντος τὴν σφραγίδα τοῦ ἰστορικῶς προσδιορίζομένου χρόνου. Μόνον ἡ **φιλόσοφος** δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφερῇ εἰς **αἰσθητὸν τὸ ἀντικείμενον** καὶ νὰ εἴπῃ· *Ιδού τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστημονικῆς μοι ἐνεργείας, Ιδού τὸ θέμα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ὅποιου προτίθεμαι νὰ ἐργασθῶ.*

Η διασχέψεια αὕτη ἵγαγεν πολλοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἀρθῶσιν ***επέκεινα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου**, εἰς τὴν παντελῆ ἀρνητικήν τοῦ θέματος καὶ τῆς δινοίας τῆς φιλοσοφίας. Ἄλλα καὶ ἡ ἐλαχίστη φρόνησις καὶ ἡ ἐλαχίστη διανοητικὴ ἴκανότης ἀρκεῖ διὰ νὰ κατανοήσῃ τις, ὅτι καὶ διὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον ὑποτίθεται **νοητὸν τὸ στοιχεῖον**, ὑποτίθενται **νοητά τινα δύτα**, διὸ ὅν καθίσταται δυνατὴ ἡ κατανόησις τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Τοῦτο καταφαίνεται ἡ ἀμέσως ἀν θελήσωμεν νὰ φιλοσοφήσωμεν ἐπὶ τοῦ **νοήματος** τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ ίδιᾳ τοῦ **νοήματος** τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ ἀριθμὸς *ὅν διὸ οὖ προσδιορίζομεν ἐναλλάξ διάφορα αἰσθητὰ ἀντικείμενα*, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι **νοητόν τι**, διὰ τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ προσδίδεται εἰς διάφορα **αἰσθητὰ ἀντικείμενα**. Τὸ *ὅν* ἴσχυει καὶ διὰ τὸν ἥλιον καὶ διὰ τὴν γῆν καὶ διὰ τὸ δένδρον καὶ διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ γενικῶς διὸ ἐκαστον καὶ πᾶν ἀντικείμενον **τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου**. Οἰονδήποτε αἰσθητὸν ἀντικείμενον εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ὡς «*ὅν*». Τί εἶναι λοιπὸν τὸ *ὅν* τοῦτο, τὸ ὅποιον δὲ **λόγος** προσδίδει εἰς πᾶν αἰσθητὸν καὶ διὰ τοῦ ὅποιου **χαρακτηρίζει** οἰονδήποτε ἀντικείμενον **τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου**; Εἶναι τὸ *ὅν* τοῦτο παροδικόν τι φαινόμενον ἢ ἀντικείμενον, ὡς τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀντικείμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου; Παρέρχεται τὸ *ὅν* τοῦτο τῆς δινοίας ὡς ἔκεινα πρὸς τὰ ὅποια ἡ **διάνοια** κρίνουσα προσάπτει τοῦτο; Βεβαίως ὅχι· διότι τότε θὰ ἡτο ἀδύνατος ἡ κρίσις τῆς δινοίας.

Η διάνοια εἶναι δυνατὸν νὰ **κρίνῃ** περὶ τούτου ἢ ἔκείνου τοῦ ἀντικειμένου, διτι εἶναι *ὅν*, ἀκριβῶς διότι προύποτείθησε τὸ *ὅν*, ὡς

ἀμετάβλητον τι ὄν, ὡς ἄχρογόν τι στοιχεῖσιν πρὸς τὸ ὅποιον ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ ὅποιον διέπεται, δταν κρίνῃ περὶ οἰουδήποτε αἰσθητοῦ ἀντικειμένου καὶ προσδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνός.

“Ωστε ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός, καθ’ ὃ ὑπόθεσις τῆς διανοίας παραμένει, ισχύουσα καὶ μετὰ τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς εἰς τοῦτο ἥ ἔκεινο τὸ αἰσθητόν. Καὶ ἐνῷ τὸ ἀγτικείμενον τὸ αἰσθητὸν πρὸς τὸ ὅποιον ἀναφέρεται τὸ ἐν, ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός, καταστρέφεται ἐν τῇ ὁρῇ τοῦ χρόνου, τὸ ἐν, ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός, παραμένει ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ ὑποτίθεται ὑπ’ αὐτῆς πάντοτε, δισάκις ἡ διάνοια κρίνει περὶ νέου τινὸς ἀντικειμένου.

“Ἐπίσης δυνάμεθα καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἐνὸς οἰουδήποτε φυσικοῦ νόμου νὰ καταδεῖξωμεν ὅτι ὁ νόμος εἶναι νοητόν τι, ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἔξω τοῦ χρόνου, ἐνῷ τὸ ἀντικείμενον, διὰ τὸ ὅποιον ισχύει ὁ φυσικὸς νόμος, παρέρχεται, μετάβαλλεται καὶ παύεται καὶ νὰ ὑφίσταται.

“Ο. φυσικὸς νόμος, ὅτι πᾶν ζῶον εἶναι θνητόν, ἥ ὅτι πᾶσα ὕλη εἶναι μεταβλητή, ἔξακολουθεῖ νὰ ισχύῃ καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν ταύτης ἥ ἔκεινης τῆς ὕλης καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἥ ἔκεινον τοῦ ζώου. Ο νόμος συνεπῶς, ὅτι πᾶν ζῶον εἶναι θνητόν, εἶναι ἀθάνατος, ἐνῷ τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου προσδιοριζόμενον εἶναι θνητόν. Ο νόμος εἶναι ταῦτας πρὸς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος εἶναι ἀθάνατος. Διὰ τῶν δύο τυπών ὑποδείξεων καταφαίνεται, διὰ τὸν ἐννοοῦντα, τί σημαίνουν οἱ ὅροι «νόμος», «λόγος». πᾶν ὅτι λέγομεν περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, οἰαδήποτε κρίσις τὴν ὅποιαν ἔκτελοῦμεν περὶ τῆς ποιότητος αὐτοῦ, περὶ τῶν σχέσεων αἵτινες διέπουσιν αὐτήν, εἶναι νοητόν τι καὶ ἔχει κύρος ἀφθαρτον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀντικείμενον περὶ τοῦ ὅποιον γίνεται ἡ κρίσις καὶ τὸ ὅποιον εἶναι θνητόν, μεταβλητόν, φθαρτόν.

“Ωστε καταφαίνεται διὰ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ἔκτὸς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ὑπάρχει καὶ νοητὸς κόσμος, ἔκτὸς τῶν πολλῶν ἀντικειμένων, ἀτινα χαρακτηρίζομεν ὡς πολλά, ὑπάρχει καὶ ἥ πολλότης, ἔκτὸς τῶν πολλῶν ἀντικειμένων, ἀτινα ἐπιδέχονται τὸ ἐν, ὑπάρχει καὶ ὁ λόγος τοῦ ἐνός, ἥτοι ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός ἥτις εἶναι δι’ ὅλα ἥ αὐτή. Ο λόγος τοῦ ἐνός, ὁ λόγος τῶν πολλῶν, ὁ λόγος τῆς θνητότητος τῶν ζώων, πάντες οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ἔξω τοῦ χρόνου καὶ διὰ τοῦτο ἔξορ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ο λόγος λοιπόν, ὡς ἐμφανίζεται οὗτος ἐνταῦθα, εἶναι δυνατὸν ν’ ἀποτελέσῃ τὸ θέμα τῆς φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία δὲν ἔξετάζει τὰ αἰσθητὰ πρὸς τὰ ὅποια ἀναφέρεται, ἡ λό-

γος τοῦ ἔνδος ως πρός τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ποιότητα—τοῦτο ποιοῦσι αἱ εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι, ή φυσική, ή ζημεία, κ.τ.λ.—ἀλλὰ ως πρός τὴν ἴκανότητα καὶ τὴν ἰδιότητα ἢν ἔχουν τοῦ νὰ προσδέχωνται τὸ ἐν ὧς **κατηγορούμενον**. Κατὰ τάλλα η φιλοσοφία ἀφίνει ἀνεξέταστον τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Μόνον ἐφ' ὅσον οὗτος γίνεται φορεὺς ἔνδος νοήματος, μάγνων ἐφ' ὅσον θεωρεῖται ως θέμα ἐνεργείας τοῦ λόγου ἀποτελεῖ διαίσθητὸς κόσμος ἀντικείμενον ἐρεύνης διὰ τὴν φιλοσοφίαν. Ο λόγος εἶναι κατὰ ταῦτα τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοτοφίας.³ Εκεῖνο δὲ τὸ ὅποιον ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης ὠνομάσαμεν **νόημα τῆς ζωῆς** καὶ ὅπερ ἔχαρακτηρίσαμεν ως θέμα τῆς φιλοσοφίας θὰ ἡδυνάμεθα τώρα νὰ ἀποκαλέσωμεν λόγον τῆς ζωῆς. Λόγος καὶ νόημα εἶναι ἔννοιαι ταῦται (1).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἶναι γενικόν τι, ἀναφέρεται εἰς τὰ εἰδικὰ καὶ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ τὰ κατὰ μέρος, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιστήμη ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸν λόγον καὶ κατανοεῖ τὴν φύσιν ἀντοῖ, η φιλοσοφία, εἶναι γενικὴ ἐπιστήμη. Εἰς τὸ αἴτιον δὲ τοῦτο, εἰς τὴν γενικότητα ὑφείλει η φιλοσοφία τὸ γνώρισμα τῆς **συστημα-**

(1) Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι η μόνη ἐπιστήμη ἣτις δσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲντα νοητά, δηλαδὴ μὴ ἔχοντα σχέσιν πρὸς ἐκείνο τὸ ὅποιον καλοῦμεν αἰσθησιν καὶ πεῖραν. Καὶ η μαθηματικὴ ἐπιστήμη ἀναφέρεται πρὸς νοητά ὄντα καὶ αὐτῶν μόνον τὴν γνῶσιν ἐπιζητεῖ. Πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἀναφέρονται τὴν μαθηματικὴν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι αἴτινες μεταχειρίζονται τὴν μαθηματικὴν ως δργανον. Ὑπάρχει δικῶς διαφορὰ μεταξὺ τῶν νοητῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν νοητῶν τῆς μαθηματικῆς, συνάμα δὲ ὑπάρχει διαφορὰ καὶ μεταξὺ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς μαθηματικῆς μεθόδου. Ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις εἶναι γνῶσις βασιζομένη ἐπὶ ἔννοιῶν, αἴτινες πηγάζουν ἀπ' εὑθείας ἀπὸ τὸ καθαρὸ συνειδός, δηλαδὴ τὸ ἀπηλλαγμένον τῆς αἰσθήσεως, τῆς πείρας καὶ τῆς παραστάσεως. ἐνῷ η μαθηματικὴ γνῶσις βασίζεται ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῶν ἔννοιῶν. Ὁ Kant εἶναι ἐκεῖνος δοτις πρῶτος ἔχώρισεν τόσον σαφῶς τὸ εἶδος τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς μαθηματικῆς γνώσεως. Λέγων δὲ δ Kant δημιουργίαν τῆς ἔννοιας ἔννοει διει κατὰ τὸ μαθηματικὸν διασεῖσθαι εἰς τὴν ἔννοιαν ἀνταποκρίνεται α προτὶ καὶ μία θέα (Ansicht), δηλαδὴ ὥλη τις μαθηματική, ἣτις ἐπίσης εἶναι καθαρά. δηλαδὴ δὲν εἶναι ἐμπειρική, ἀλλὰ δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς καθαρᾶς μαθηματικῆς φαντασίας. Ὅταν δημιουργῇ δ μαθηματικὸς π. χ. τὸ τρίγωνον, δηλαδὴ ἔννοη τὴν ἔννοιαν τοῦ τριγώνου, θέτει συνάμα καὶ τὴν καθαρὰν ὥλην, τὸ καθαρὸ σχῆμα τοῦ τριγώνου, τὸ διατονον δύναται νὰ συμβολίσῃ καὶ διὰ αἰσθητῶν

πικότητος. Η φιλοσοφία είναι πάντοτε συστηματική, διακριτέχει δηλαδή και διέπει πάνεξαιρέτως τὸ σύνολον τῆς ζωῆς. Καὶ εὐτοί ἀκόμη οἱ ἀγτισυστηματικῶς, περὶ φιλοσοφίας διανοούμενοι, ως ὁ Nietzsche κατὰ βάθος διέπονται εἰς τὴν σκέψιν αὐτῶν τὴν φιλοσοφικὴν ὑπὸ μᾶς· καὶ μόνης ἀρχῆς συστηματικῶς διερχομένης διὰ μέσου ἀπισῶν τῶν ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ νοήματος αὐτῶν. Η φιλοσοφία διαναφέρεται εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀναζητεῖ τοὺς θεμελιώδεις λόγους τοὺς διέποντας τὸ ἐπιστημονικὸν διανοεῖσθαι, κατὰ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ ἔργασίαν, ἀναφέρει τοὺς λόγους τούτους εἰς ἔνιατον ταμαστήμα λόγων, οὐχὶ βεβαίως ἐκ τῶν προτέρων δογματικῶς παραδεδεγμένον, ἀλλὰ διὰ συνεχοῦς κριτικῆς ἔρεινης καὶ αὐστηρᾶς ἐννοιολογικῆς ἀφαιρέσεως ἀποκτώμενον. Οἱ λόγοι τοῦ ἐπιστήμης καθ' ὅλου θεωροῦνται, ἀφ' οὗ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὴν ἀναρροφὴν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἔνιατον τι σύστημα, ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων καὶ τῶν αὐτῶν ἴδεων διεπόμενον. Οἱ νόμοι δὲ οὗτοι καλοῦνται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας κατηγο-

σημείων, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀναγάγῃ εἰς αἰσθητὰ αἴτια. Τὸ τρίγωνον είναι νοητόν τι, αἰσθητὰ είναι μόνον τὰ διάφορα σύμβολα τοῦ νοητοῦ τριγώνου. Ο μαθηματικὸς ἔχει ἀνάγκην, κατὰ τὴν γνῶσιν οἰασδήποτε μαθηματικῆς ἐννοίας καὶ μᾶς ὠρισμένης ὑλῆς, ἥτις είναι καθαρὰ· καὶ ἡτεῖς συμβολίζεται καὶ αἰσθητῶς ἥτοι ὁ μαθηματικὸς κατανοῶν τὴν ἐννοίαν τοῦ τριγώνου ἀναφέρει αὐτὴν πάντοτε πρός τινα ὑλην. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν γιγνώσκεται τὸ γενικόν διὰ τοῦ εἰδικοῦ. τὴν ἐννοίαν τοῦ τριγώνου διὰ τινος σχήματος τριγωνικοῦ. Η φιλοσοφικὴ γνῶσις δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑλην. Η γνῶσις τοῦ εἰδικοῦ γίνεται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας πάντοτε διὰ τῆς γνώσεως τοῦ γενικοῦ, τῆς ἐννοίας, ἐνῷ ἡ γνῶσις τοῦ γενικοῦ, τῆς ἐννοίας, γίνεται ὑπὸ τῆς μαθηματικῆς διὰ τῆς γνώσεως τοῦ εἰδικοῦ. Ἐνεκα τούτου ἀκριβῶς ἡ μὲν μαθηματικὴ είναι ἐπιστήμη ἀποδεικτικὴ, διότι ἀπόδειξις γίνεται πάντοτε διὰ αἰσθητῆς ἢ νοητῆς ὑλῆς (διὰ τῆς κατ' αἰσθησιν ἢ τῆς κατὰ παράστασιν ὑλῆς), ἡ δὲ φιλοσοφία είναι διαλεκτικὴ ἐπιστήμη. Η μαθηματικὴ στηρίζεται πάντοτε ἐπὶ ἀξιωμάτων, ὃν τὴν ἀλήθειαν προϋποθέτει ἀπλῶς, ἐνῷ ἡ φιλοσοφία στηρίζεται ἐπὶ ἐννοιῶν ἀπολύτως καθαρῶν, δηλαδὴ ἀπηλλαγμένων ἀπὸ τὴν αἰσθησιν καὶ ἀριτικῶς θεμελιουμένων. «Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία είναι γνῶσις στηριζομένη εἰς ἐννοίας, διὰ τοῦτο είναι ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ ἐν αὐτῇ λόγος τις δύναται, ἵδη δύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀξιωμα.» Kant, Kritik der reinen Vernunft, Σελ. 197. Εκδ. Ernst Cassirer.

φίλας. Τὸ ὕδεν πρέπει τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὸν ποιητικὸν νοῦν. Ὁ πρωτότοκὸς ἡ ἡθικὸς νοῦς ἐμελιώνεται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ὡς σύστημα λόγων ἢ διὰ σύστημα ἡθικῶν αἰτημάτων. Ὡστε καὶ ἔνταῦθι τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι **συστηματικόν**. Γενικῷ δὲ ἡ φιλοσοφία εἶναι **συστηματική**, οὐχὶ μόνον ἐν ἀναρροφῇ πρὸς τὰ κατ' ἕδιαν θέματα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σύνολον τῶν θεμάτων τούτων. Ὅστος δηλαδὴ ἡ φιλοσοφία ἀναζητεῖ νὰ ἐμελιώσῃ τὴν ἐπιστήμονα **συστηματικῶς**, ἀνάγοντα τὸν κινδύνον τοῦτος λόγον εἰς ἐμελιώδεις κατεύθυνσίας, οὗτοι πιος ἀναζητεῖ νὰ ἀνεγάγῃ καὶ τὸ σύνολον τῆς ζωῆς, τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν, εἰς ἑναπόν τινὰ σύνδεσμον. εἰς συστηματικήν τινα ἀρχήν, διέπουσαν τὸ σύνολον τοῦτο. Ὡστε ἡ φιλοσοφία θέτει ὡς θέμα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τὴν συστηματικὴν θεμελίωσιν τοῦ συνόλου τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Τὴν θεμελίωσιν καὶ οὐχὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ νοήματος, διότι τὸ νόημα τίθεται ἐν τῇ ζωῇ καὶ διὰ τῆς ζωῆς καὶ ποὺν ἀκόμη νὰ ἐπιλέξῃ φιλοσοφία. Λί διαφόροι ἐκδηλώσαις τῆς ζωῆς διέπονται ὑπὸ νοήματος ἥδη κατὰ τὴν διάλλατην αὐτῶν. Τοῦτο δὲ τὸ νόημα ἔρχεται ἡ φιλοσοφία νὰ ἐννοήσῃ, ἵτοι τὸ νόημα τῆς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ εἴναι μὲν δυνατὸν νὰ ὑποβοηθήσῃ ἡ φιλοσοφία τὴν διάπλασιν τῆς ιστορικῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῆς ἀποτελεσματικῶς, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ διὸ τοὺς πολλάκις προληπτικῶς λένε ζητήματα Δαντούλης εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι βραδέως κατανοοῦν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας γνώρισμα καὶ τὸ οὖσιθδες αὐτῆς ἔργον. Ἡ κατανόησις τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς φιλοσοφίας. «Ως ἡ κατανόησις τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου παρουσιάζεται ἡ φιλοσοφία μετὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς πραγματικότητος, μετὰ τὴν διάπλασιν τῆς ζωῆς.» (Hegel, Vorrede zur Rechtsphilosophie. Σελ. 36. Έκδ. Hermann Gloeckner, Stuttgart, 1928).

Ἡ φιλοσοφία διάχρις ἐκαλλιεργήθη ἐν τῇ ἑπτάριᾳ ἀποκάτως, ἐθνωδήθη πάντοτε ὡς ἐργατικά τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς καθ' ὅλου. Ἡ γενικὴ θεωρία τῆς ζωῆς, τῆς θεωρητικῆς, τῆς πρακτικῆς, τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως τῶν διαφόρων φιλοσόφων, τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἐννοίας τῆς φιλοσοφίας. Ἡ κατανόησις τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ ἡ κατανόησις τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αἱ δύο ὅψεις τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἐ.ρ. δύον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιστήμην

καὶ ἀναζητεῖ τὰς κατηγορίας, αἵτινες διέπουσι τὸ ἐπιστημονικὸν διανοεῖσθαι, εἶναι θεωρία τοῦ κόσμου, διότι ἡ ἐπιστήμη ἀναφέρεται εἰς ἐκεῖνο τὸ δποῖον συνήθως ὀνομάζομεν κόσμον· ἐφ' ὅσον ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὴν πρᾶξιν, τὴν ποίησιν, καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θεωρία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπο τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ φιλοσοφία ἔνοείται παρ' ὅλων τῶν φιλοσόφων. Βεβαίως ἕπαρχουσιν παραλλαγαὶ τινὲς εἰς τὸν τρόπον καθ' ὅν οἱ διάφοροι φιλόσοφοι προσδιορίζουσιν τὴν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας, αὗται ὅμως ὅφελονται εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἀφ' ἣς ἀφορμῶνται οἱ διάφοροι φιλόσοφοι καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἴστορικῆς ἐποχῆς καθ' ᾧ οὖτις ἔχειται ἔκαστος τῶν φιλοσόφων.

Δένοντες ὅμως ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι θεωρία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου γενικῶς, διακρίνομεν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ κόσμου, ὡς εὑρίσκο μεν αὐτὴν εἰς τοὺς διαφόρους ἰδρυτὰς θρησκειῶν, πολιτειῶν ἢ καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ὀργανισμῶν, οὔτε ταυτίζομεν τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν πρὸς τὴν ποιητικὴν ἐνόρασιν, ἥτις διακατέχει μεγάλους ποιητὰς ἢ καλλιτέχνας. Βεβαίως πᾶς ὄπωσδήποτε ἐκ τοῦ συνήθους ἐπιπέδου τῆς ζωῆς ἀνυψωμένος ἔχει θεωρίαν τινὰ περὶ ζωῆς καὶ περὶ κόσμου γενικῶς. Αἱ περὶ ζωῆς γενικῶς πεποιθήσεις καθὼς καὶ αἱ περὶ κόσμου θεωρίαι γεννῶνται πολλάκις, ἐφ' ὅσον μάλιστα γίνονται κτῆμα τῶν πολλῶν, ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐκτὸς τῆς φιλοσοφίας. Κυρίως δὲ ἐμφανίζονται αἱ περὶ ζωῆς καὶ περὶ κόσμου πεποιθήσεις ὡς θρησκευτικά, πολιτειακά καὶ ἡθικά συστήματα. Τὰ συστήματα ταῦτα ἔχουν πάντοτε ὡς σκοπὸν τὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς· ἐνῷ ἡ φιλοσοφία ἀναφέρεται εἰς τὸ νόημα τῆς διαμορφωμένης ζωῆς, ἥτις παρουσιάζεται ὡς ἐπιστήμη, ὡς τέχνη, ὡς πολιτεία καὶ ὡς θρησκεία. Ἡ φιλοσοφία δὲν δημιουργεῖ τὰς πολιτείας, οὔτε ἰδρύει θρησκείας, ἀλλὰ κατανοεῖ ἀπλῶς τὴν σημασίαν ἢν ἔχουσι αἱ πολιτεῖαι, ἥτοι τὸ νόημα τὸ δποῖον ἐκδηλοῦται ὑπὸ τῶν διαφόρων ἴστορικῶν πολιτειῶν καὶ δὴ ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὸ νόημα τῆς ἔννοιας τῆς πολιτείας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ φιλοσοφία δὲν δημιουργεῖ τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ κατανοεῖ ἀπλῶς τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας. Τὸ ἴδιον ἴσχύει καὶ διὰ τὰ ἄλλα συστήματα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, διὰ τὴν τέχνην, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἡθικήν. Οὔτε τέχνην, οὔτε θρησκείαν, οὔτε ἡθικὴν δημιουργεῖ ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ διδάσκει ἀπλῶς ποία εἶναι ἡ ἔννοια τῆς τέχνης, ποίου εἰ-

ναι τὸ νόημα τῆς θρησκείας, καὶ ποία εἶναι ἡ ἀξία τῆς ἡθικῆς. Τὰ ἡθικὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν συστήματα τὰ ἔξετάζει ἡ φιλοσοφία μόνον ἐν ἀναφορῷ πρὸς τὴν **Ιδέαν τῆς ἡθικῆς**, οἵτις, οὐτα καθαρά, δηλαδὴ **ἀμιγῆς** ἀπὸ οἰανδήποτε **ὑλῆν**, παραμένει πάντοιε τὸ **δέον πάσης ἡθικῆς πρᾶξεως**. "Οταν λέγομεν δικαστικούς τὴν φιλοσοφίαν δὲν δημιουργεῖ, οὔτε τὴν πολιτείαν, οὔτε τὴν τέχνην, οὔτε τὴν θρησκείαν δὲν ἔνγονται ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἐπιδρᾷ διὰ τῆς γνώσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς **ὑποῆς τῆς ιστορικῆς ζωῆς**, ἀλλ' ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτῆς δὲν εἶναι ἡ **άμεσος ἀναγέννησις τῆς ζωῆς** κατὰ τοῦτο ἢ ἔκεινο τὸ σύστημα. Τοῦτο εἶναι **ἔργον τῆς πολιτείας** καὶ τῆς θρησκείας. Ἡ πολιτεία, ὡς σύστημα δικαιίου καὶ ως δργάνωσις ιστορική, δύναται βεβαίως νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦτο ἢ ἔκεινο τὸ δίδαγμα καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ διαμορφώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς συμφώνως πρὸς τὸ δίδαγμα τοῦτο. Άλλὰ δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία δὲν ἐπιδιώκει νὰ διαμορφώσῃ τὴν ζωὴν, ώς ποιοῦσι τοῦτο ἡ πολιτεία καὶ ἡ θρησκεία, δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰς πεποιθήσεις τὰς διεπούσας τὴν ζωήν. (2).

(2) Ἡ φιλοσοφία ως ἀπόλυτος ἐνέργεια καὶ ως ἀπόλυτος ἐπιστήμη τοῦ συνειδότος εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ ἔννοηθῇ ἀνευ τῆς ἡθικῆς πράξεως. Βεβαίως ἡ προσοχὴ αὐτῆς στρέφεται εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ κόσμου καθ' ὅλου, τῆς ιστορίας καὶ τῆς φύσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας, θεμελιοῦσα δικαστικά ταῦτα θέματα τοῦ συνειδότος, θεμελιοῖ συνάμα καὶ σύντο τοῦτο τὸ συνειδός. Βεβαίως εἶναι ἡ φιλοσοφία γνῶσις, ἀλλὰ ἀπόλυτος γνῶσις, οἵτις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔννοηθῇ ἀνευ τῆς ἀπολύτου πράξεως. Ἡ φιλοσοφική γνῶσις κατὰ τοῦτο διακρίνεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν μαθηματικήν ἢ καὶ οἰανδήποτε ἄλλην ειδικήν ἐπιστήμην καὶ γνῶσιν, καθ' ὃτι αὗται ἔκτελοῦνται ἀιεξαρτήτως τῆς ἡθικῆς πράξεως καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς διαθέσεως. Φιλοσοφία ἀνευ χαρακτήρος ναι ἀνευ φιλοκαλίας εἶναι πρᾶγμα ἀκατανόητον. Τοῦτο διεπιστώθη τρανότατα ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ίδιας φιλοσοφίας, οἵτις συνίπτει τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν. Ἡ ἀπόλυτος γνῶσις εἶναι καὶ ἀπόλυτον ἡθος ώς κοὶ ἀπόλυτος φυχικὴ φύσιότης συνιμμα. Ἡ ίδια τῆς ἀληθείας, τοῦ ἡδους καὶ τοῦ κάλλους συνφεύγονται ἐν τῷ φιλοσοφικῷ συνειδότει καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀπόλυτον ἔκεινην ἐνότητα, ἵ; ἡ ἐπιτυχία καὶ ἡ κατανόησις ἀγει εἰς κατιστασιν ἔνθεον. «Τῷ δρει ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἔκεινη, οἵτις ζητεῖ νὰ ἔλευθερωσῃ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν ἀκειρόν πληθὺν τῶν πεπερασμένων σκοπῶν καὶ τάσεων καὶ νὰ κάμη αὐτὸν ἀδιάφορον πρὸς αὐτό, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τοῦ

· Η πεποίθησις, ήτας διέπει τὴν ζωήν εἰναι δυνατὸν νὰ εἶναι εἴτε πολιτική, εἴτε καλλιτεχνική, εἴτε θρησκευτική, εἴτε πρακτική γενικῶς, εἴτε θεωρητική. Μίαν οἰανδήποτε πεποίθησιν ἐκ τῶν ἀνιστέρων εἶναι ἀδύνατον νὰ ζητήσῃ τις ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, διότι ἡ φιλοσοφία εἶναι γνῶσις ὅλων τούτων τῶν εἰδίκων ἀναφορῶν τοῦ συνειδότος ποδὸς τὸν κόσμον. Βεβαίως ὅταν λέγουμεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ ταύτην ἡ ἐκείνην τὴν πεποίθησιν περὶ ζωῆς καὶ περὶ κόσμου, δὲν ἐννοοῦμεν δικαὶοι οἱ φιλόσοφοι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ δώσουν εἰς τὴν ζωὴν τοῦτον ἡ ἐκτὸν τὸ νόημα καὶ γὰρ ἐρμηνεύσουν τὴν ζωὴν γενικῶς διὰ μᾶς ἀρχῆς, εἴτε τῆς λογικῆς, εἴτε τῆς ἡθικῆς, εἴτε τῆς πισθητικῆς, εἴτε τῆς θρησκευτικῆς. Οἱ φιλόσοφοι διέπονται καὶ αὐτοί, ὡς ἄγνωστοι, ὑπὸ μᾶς τῶν ἀνιστέρων πεποίθησεων καὶ διὰ τοῦτο παντηροῦμεν ὅτι καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα εἶναι συνήθως ὑπὸ μᾶς τῶν πεποίθησεων τούτων διαποτισμένα. Ἀλλ' ἐδῶ πλέον ἀρχίζει ἡ πρᾶξις, ἡ δὲ φιλοσοφία γίνεται δργανον τῆς πρᾶξεως. Η φιλοσοφία πολλάκις ἐν τῇ ἴστορίᾳ γίνεται δργανον τῆς πρᾶξεως. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ δποῖον ἐννοοῦμεν ὑπὸ τὴν καθαρὸν ἔννοιαν τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἀναφορᾷ τῆς φιλοσοφίας ποδὸς τὴν πρᾶξιν, διότι ὅταν ἡ φιλοσοφία ἀγαρέσται γενικῶς εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς ζωῆς καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ διερμοφωσῃ τὴν ζωὴν συστηματικῶς, κατὰ τὰ διδάγματα αὐτῆς, τότε παύει πλέον νὰ εἶναι καθαρὰ φιλοσοφία καὶ γίνεται πολιτικὴ ἡ θρησκεία. (3)

είναι τὸ αὐτὸν ὃν ὑπάρχουν ἡ δὲν ὑπάρχουν τὰ πεπερασμένα αὐτὰ πράγματα. Hegel. Enzyklopädie. Σελ. 55 Sämtliche Werke, 5. Aufl. Hegel-Glockner.

(3) Η φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν Πυθαγορείων γενικῶς φέρει διττὸν χαρακτῆρα, τὸν θρησκευτικὸν—ἡθικὸν καὶ τὸν καθαρὸς ἐπιστημονικὸν. Βεβαίως δὲν σχεδὸν τὸν ἀρχαίον φιλοσόφων ἡ διδασκαλία φέρει τὸν διττὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ εἰς τοὺς Πυθαγορείους τὸ πρακτικὸν πέρος προσλαμβάνει πράγματικὴν ὑπόστασιν. Καὶ παρὰ Πλάτωνι ἔχομεν ἐπανειλημμένας προσπαθείας ποδὸς διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας, ἀλλὰ ἀνευ ἀποτελέσματος. Ήαρ³ Ἀριστοτέλει ἡ φιλοσοφία προσλαμβάνει πλέον τὸν ἀπολύτιος ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. «Ο Πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου» εἶναι ὁ ακοπὸς τῆς «κοινότητος» τῆς ιδρυθείσης εἰς τὴν Κρότωνα. «Ο τρόπος, οὐ τος τοῦ βίου χαρακτηρίζεται δ.ἄ τῆς καθάρσεως τῆς ψυχῆς. Τὰ μέσα δὲ ποδὲς κάθαρσιν τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι μόνον φιλοσοφικά, δηλαδὴ ἡ γνῶσ.ς, ἀλλὰ καὶ

Η καθαρὰ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη καὶ ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν πρᾶξιν, ἐφ' ὃσον ἡ πρᾶξις γίνεται ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ ἐφ' ὃσον ἡ γνῶσις, ώς ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἔχει βεβαίως πρακτικὸν χαρακτῆρα. Εκεῖνο τὸ ὅποιον ζητεῖται ἀπὸ τὴν καθαρὰν φιλοσοφίαν εἶναι ἡ γενικὴ θεωρητικὴ σαφήνεια καὶ ἡ καθαρὰ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κόσμου, ἐφ' ὃσῳ οὐτος ἐκφράζεται εἴτε διὰ τῆς ἐπιστήμης, εἴτε διὰ τῆς ηθικῆς, εἴτε διὰ τῆς θρησκείας. Βεβαίως ἡ φιλοσοφία προϋποθέτει τὰ εἰδικὰ θέματα καὶ τὰς εἰδικὰς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, προϋποθέτει καὶ τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν ηθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. συνάμα δὲ συνέχει ἐγκαυτῇ καθ' ἓνα οἰονδήποτε τρόπον τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Η θεωρητικὴ ἀναφορὰ τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὸν νοητὸν κόσμον δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ νοητὸς κόσμος, ἢτοι τὸ μὲν τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ θεωρητικός. Ο νοητὸς κόσμος περιλαμβάνει τὴν ἐπιστήμην (θεωρίαν) — καὶ ματὶ τοῦτο μόνον εἶναι θεωρητικός — τὴν ηθικήν, τὴν τέχνην καὶ τὴν θρησκείαν, γενικῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν ιστορίαν ὡς νοητὰ στοιχεῖα· ἡ δὲ θεωρητικὴ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ιστορίας πραγματεία, ἡ καθαρὰ αὐτῶν γνῶσις, τοῦτο εἶναι φιλοσοφία.

Τὰ ἐννοοῦμεν ὅμοια ὅταν λέγοιμεν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ καθα-

θρησκευτικά, δηλαδὴ τὰ μυστήρια. Εκεὶ δὲ ὅπου είσχωρεῖ ἡ ἐννοια τοῦ μεστηρίου δὲν πρόκειται πλέον περὶ καθαρᾶς φιλοσοφίας. Πρὸς τὰ μυστήρια δὲ εἶναι πάντοτε συνδεδεμένοι οἱ τέτοι. Οὗτο παρατηροῦμεν παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις τὴν ἀποχήν ἀπὸ τοῦ κρέατος κ. τ. λ., προσταγὴ ἐντελῶς θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Ἄλλος ἐκτὸς τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος τῆς Πυθαγορείου διδασκαλίας, σπουδαιοτάτην σημασίαν ἔχει δὲ ηθικὸς αὐτῆς τόνος. Η ηθικὴ ἔχει τότε μέσιαν ὅταν πραγματοποιεῖται. Τοῦτο εἶναι μία τῶν θεμελιωδεστέρων θέσεων τῶν Πυθαγορείων. Η «κοινότης» τῶν Πυθαγορείων διμιουργεῖ πολὺ πρὸς τὰ θρησκευτικὰ τάγματα τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Η εἰσαγωγὴ εἰς τὸ τάγμα ἐγένετο κατόπιν ὀρισμένης δοκιμασίας, τύσον ἀναφορικῶς πρὸς τὰς γνώσεις τοῦ ὑποψηφίου, δύσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπακοὴν ὑποτελείας τὰς προσταγάς τοῦ τίγματος. Συγχρόνως ἡ «κοινότης» ἔζητε πληροφορίας περὶ τῆς ηθικῆς ποιότητος τοῦ δικτιεύμενου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς. Τὸ τάγμα διῆγε ζωὴν ἀπολύτως ἔνταίαν. Ο κανονισμὸς ἐρρύθμιζε τὰ τῆς ἀμφιέσεως, τῆς τροφῆς, τῆς ἀσχολίας, τοῦ ὑπνου, τῆς ἐγέρσεως κτλ. Η ἀγωγὴ ἦτο ἐπίσης ὁρίσμενη. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ τάγμα διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τοὺς

· όù γνῶσις τῆς φύσεως καὶ τῆς ἴστορίας καὶ γενικῶς τοῦ νοητοῦ κόσμου; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔννοοῦμεν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐπαναλαμβάνει τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἴστορίας, καθ' ὃν τρόπον γιγνώσκουσι τὴν φύσιν καὶ τὴν ἴστορίαν αἱ εἰδικαὶ ἐπιστήμαι; "Οχι βεβαίως, διότι ἡ ἐπανάληψις αὕτη θὰ ἥτο ματαιοπονία." Ωστε ὁ φιλοσοφικὸς τρόπος τῆς γνώσεως, καὶ ὅταν ἡ γνῶσις ἀναφέρεται εἰς τὴν φύσιν ἢ τὴν ἴστορίαν, αἵτινες εἶναι ἀντικείμενα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, δέον νὰ εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς γνώσεως τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φιλοσοφία γιγνώσκει τὴν φύσιν καὶ τὴν ἴστορίαν γενικῶς, δηλαδὴ ἀναφέρεται εἰς τὰς γενικὰς μορφὰς, εἰς τὰς γενικὰς κατιγορίας καὶ εἰς τὰς γενικὰς ἐννοίας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἴστορίας καὶ αὗτὰς κυρίως γιγνώσκει.

Ἄλλὰ πῶς φθάνει ἡ φιλοσοφία εἰς τὰς καθαρὰς ἀρχὰς τὰς διεπούσας τὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ γενικῶς τὴν ἴστορίαν; Βεβαίως δὲν προϋποθέτει τὰς ἀρχὰς ταύτας δογματικῶς, ἀλλὰ ἀναζητεῖ αὗτὰς κριτικῶς εἰς τὰ διάφορα θέματα τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς καὶ εἰς τὰ ἀντικείμενικὰ αὐτῆς δημιουργήματα. Τὸ σύστημα τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μορφῶν, δι' οὗ ἡ φιλοσοφία ζητεῖ νὰ ἔρμηνεύσῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ γενικῶς νὰ κατανοήσῃ τὸ πᾶν, δὲν εἶναι τυχαίον τι προϊὸν τῆς διανοίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ πηγάζει, ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ἀπὸ τὰ ἀντικείμενικὰ δημι-

τερικοὺς καὶ τοὺς ἔξωτερικούς. Εἰς τοὺς ἔσωτερικοὺς ἀνεκοινοῦτο ὀλοκληρωτικῶς τὸ περιεχόμενον τῆς Πυθαγορείου διδασκαλίας, ὡς καὶ οἱ πολιτικοὶ σκοποὶ τοῦ τάγματος, συνιστάμενοι εἰς τὴν γενικὴν τροποποίησιν τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας. Οἱ ἔξωτερικοὶ διετέλουν ἐπὶ πενταετίαν ὡς δόκιμοι. Ἡ ἔντονα τῆς δοκιμασίας, ἥτις ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὰ θρησκευτικὰ τάγματα, ἔχει ἐνταῦθα τὴν ἀρχήν του. "Ο εἰσερχόμενος εἰς τὸ τάγμα ἔπειτα νὰ ἀφιερώσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ταρεῖον τοῦ τάγματος. Τοιαῦτα καὶ παρόμοιαι διατίξεις διέκριναν τὸ τάγμα τῶν Πυθαγορείων. Ἐξ αὐτοῦ καταργούνται ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἥτο μόνον θεωρητικός, ἀλλὰ καὶ πρακτικός. Ἡ φιλοσοφία ἔχει κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον διαμορφώνει τὸ σύνολον τῆς ζωῆς. (Παραβ. Zeller, die Philosophie der Griechen, erster Teil, erste Hälfte, die Pythagoreer, Hegel, die Geschichte der Philosophie, Jubiläumsausgabe, Band, 17, Die Pythagoreer, Windelband, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, Tübingen, 1921.

συργήματα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας η τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Οὗτι πως ἔννοοῦσι καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Kant τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἐκεῖνε τὸ δρόποιον θέλουν νὰ διερμηνεύσουν εἶναι τὸ νόημα τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς. Ήρόδος τοῦτο ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο φιλόσοφοι εἰς τὰ ἀντικειμενικὰ θέματα τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὴν πολιτείαν. Τὸ **ὑλικόν** δὲ τὸ δρόποιον ή φιλοσοφία προϋποτίθησιν καὶ ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ δρόποιου ἐξάγει τὰς γενικὰς ἀρχὰς τὰς διακατεχόσσας τὴν ζωήν, δὲν εἶναι παραδικόν τι φαινόμενον, ὡς εἶναι ή μάλιστα ψυχική ἐνέργεια, ἀλλὰ τὰ μόνιμα δημιουργήματα τῆς ψυχῆς, ήτοι τὰ **ἱστορικὰ** θέματα πρὸς οὐ ή ἀνθρωπότης διηγεκῶς ἀναφέρεται. Τοιαῦτα εἶναι ή ἐπιστήμη, ή τέχνη, ή ἥθική καὶ ή θρησκεία. Τὰ θέματα ταῦτα διακριόφοινενα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, προσλαμβάνονται ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐξέρχονται τῆς φιλορᾶς τοῦ χρόνου. Εἰδικώτερον δὲ θὰ ήδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς **ὑλικόν** ἀπὸ τὸ δρόποιον ἀφορμάται ή φιλοσοφία καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ δρόποιου ἐπιδιώκει, τὰ ἀγαθὰ τῆς **ἱστορίας**, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλλιεργείας τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι πάντοτε **ἱστορικῶς** διαμορφωμένα. Βεβαίως οἱ φιλόσοφοι δὲν αὐτοσχεδιάζουν, οὔτε ἐπινοοῦν τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ διερμηνεύουν τὸ ἀντικειμενικῶς ἴσχυον νόημα.

Ἡ φιλοσοφία δὲν παραμένει εἰς τὰς ἀπείρους διακρίσεις, εἰς οὓς ὑπόκειται ἕκαστον θέμα τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς τέχνης μᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς, διπος πράττει τοῦτο ὁ **ἱστορία** τέχνης, ήτις διερευνᾷ τὰς διαφόρους διακρίσεις τοῦ ἐνὸς εἴδους τῆς τέχνης τοῦ διέποντος μίαν ὀρισμένην ἐποχὴν, ἀλλὰ ἔξετάζει κυρίως τὰς γενικὰς μορφὰς τῆς τέχνης, αἵτινες ἔχουνται ἐν τῇ **ἱστορίᾳ** καὶ αἵτινες ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα διὰ τῶν δρόπων τὸ ἀνθρώπινον στινείδος ἐκφράζεται καλλιτεχνικῶς καὶ διατυπώνει τὸν κόσμον καὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῦ κατὰ τρόπον αἰσθητικὸν. Οὔτε ἔξετάζει ή φιλοσοφία τὰ διάφορα εἴδη τῆς ἥθικῆς, αἵτινα ἔξεδηλώθησαν εἰς τὴν **ἱστορίαν** τῶν λαῶν, ἀλλὰ ἀναφέρει πάντα τὰ συστήματα τῆς ἥθικῆς εἰς ἐν σύστημα ἥθικῆς καὶ κατ' αὐτὸν κρίνει περὶ τῆς **ἀξίας** ή **ἀναξίας** αὐτῶν. Τὴν **ἱστορικὴν** ζωὴν καθ' ὅλου προϋποθέτει ή φιλοσοφία ως **ὑλικόν**, οὐχὶ ὅμως ως πράττει τοῦτο ή **ἱστορία**, ἀλλὰ κατὰ τρόπον **εἰδικόν**. Τὰ ἀγαθὰ τῆς **ἱστορίας** τῆς ἀνθρωπότητος, ή ἐπιστήμη, ή τέχνη, ή ἥθική καὶ ή θρησκεία εἶναι βεβαίως **ἔογα ἀν-**

θρόκανα και είναι συνεπώς πραγματικά δηλαδή έχουσιν ἀναμφισβήτητον κύρος. Διὸ τοῦτο δὲν είναι δυνατὸν νὰ μεμφθῇ τις τὴν φιλοσοφίαν ὅτι παραγγωρίζει τὴν ζωήν, ἀφ' οὗ τοῦτο κυρίως ἐπιδιώκει νὰ κατανοήσῃ και νὰ διερμηνεύσῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Πολλοὶ ἀφορμένοι ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι τὰ ἀγαθὰ τῆς ἱστορίας, ή ἐπιστήμη, ή τέχνη, ή ἡθική και ή θεοτοκεία, είναι προσόντα τῆς ψυχικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας, ἐνδιμούσαν ἀναγκαῖον νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν και δι' αὐτῆς νὰ διερμηνεύσουν τὸ νόημα τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἡθικῆς και τῆς θεοτοκείας (Wundt).

Βεβαίως δύναται τις νὰ ἀφοριηθῇ και ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν και ἀπὸ αὐτὴν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ ἔργα αὐτῆς. πρὸς τὰ νοήματα, ὅτινα ή ψυχικὴ ἐνέργεια φέρει, ἀλλὰ οὐχὶ διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ νοήματα διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ διὰ νὰ κατανοήσῃ ὅτι τὰ νοήματα τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος, είναι μὲν συνυψησμένα ἀρρώστως πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, δὲν είναι δύμως τῆς αὐτῆς πρὸς τὴν ποιότητα, διότι ἐνῷ ή ψυχικὴ ἐνέργεια παρέρχεται, τὸ νόημα, τὸ δποῖον κατανοοῦμεν δι' αὐτῆς, παραμένει. Η ψυχικὴ ἐνέργεια τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εἶδον μέχρι τοῦτο τὴν Νίκην τῆς Σαμοθράκης, παρῆλθεν, ἐνῷ τὸ νόημα, η ἀξία τοῦ καλλιτεχνίματος τούτου θὰ ἔξακολουθῇ νὰ ισχύῃ και μετὰ τὴν πάροδον ὅλων τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, διὰ τῶν δποίων οἱ ἑκάστοτε ἀνθρωποί κατενόησαν αὐτό, οὐχὶ δὲ μόνον και μετὰ τὴν πάροδον τῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ και μετὰ τὴν τυχόν καταστροφὴν αὐτοῦ τούτου· τοῦ καλλιτεχνήματος. "Οπως τὸ νόημα τοῦ λόγου $2+2=4$, ισχύει και ἀφοῦ σβύσω τὰ αἰσθητὰ σημεῖα, τὰ φημία, δι' ὃν παριστάνω τοῦτο αἰσθητῶς, ὅπως ισχύει και ὅταν ή ἀνθρωπότης, ὡς μὴ ὑπάρχουσα, δὲν κατενόει τοῦτο, ὅπως ισχύει και ὅτι ὅλοι οἱ ἀνθρωποί δὲν τὸ κατενόουν ή δὲν ἥθελον νὰ τὸ κατανοήσουν, οὗτο πως ισχύει και τὸ νόημα τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης και μετὰ τὴν πάροδον τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, δι' ὃν οἱ ἑκάστοτε ἀνθρωποί κατενόησαν ή ήσθάνθησαν τοῦτο, οὗτο πως ισχυει και μταν ἔμενεν ἀγνωστον ἐν τῇ ιστορίᾳ. Βεβαίως ὑπάρχει μία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ νοήματος τοῦ λόγου $2+2=4$ και τοῦ νοήματος τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης. "Ἐνῷ τὸ πρῶτον είναι ἀπολύτως ἄχρονον, δὲν ἔχει δηλαδή οὐδεμίαν πρὸς τὴν ιστορίαν και πρὸς τὸν χρόνον σχέσιν, τούναντίον τὸ δεύτερον είναι ιστορικόν, δηλαδή, ισχύει ἀφοῦ του ἐθημισυργήθη, χωρὶς δύμως νὰ παύσῃ νὰ ισχύῃ και διακιν-

τασιδαφῆ. Τὴν φυχικὴν ἐνέργειαν ἐννοοῦμεν συνεπῶς πάντοτε ὡς
ἀπλοῦν φορέα νοημάτων.

Προκειμένου λοιπὸν νὰ διερμηνεύσωμεν τὸ νόημα τῆς ζωῆς τῆς
ἀνθρωπότητος, θὰ ἴτο γένοτον νὰ ἀφορηθῇ μόνη μὲν τὴν γυμνὴν
φυχικὴν ἐνέργειαν καὶ νὰ μελήσωμεν διὸ μάτης καὶ μόνης νὰ κατανοῆ-
σωμεν τὴν **ἀξίαν τῆς ζωῆς**. Τὸ σύνολον τῶν ἐνεργειῶν τῆς φυχῆς
κατ' οὐδένα λόγον δονύται νὰ συνταστεθῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν
ἀξιῶν καὶ τῶν νοημάτων τῆς ζωῆς. Βεβαίως εἶναι ἀμφότερα ἀρχή-
κτος πρὸς ἄλλα συνυφασμένα, ἀλλὰ τὸ ἐν δὲν ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἔτε-
ρου. **Η ἐνέργεια** εἶναι διάφορον τι ἀπὸ τὸ **νόημα** τὸ διερμηνευόμε-
νον. Η κατανοούμενον ὑπὸ μάτης. **Η φυχικὴ** ἐνέργεια, δι' οὓς κατανο-
οῦμεν τὸν **λόγον** $2+2=4$ εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ λόγου
τούτου. **Η φυχικὴ** ἐνέργεια παρέρχεται, ἐνῷ τὸ νόημα παραιμέ-
νει τὸ αὐτό. Οσάκις κατανοοῦμεν τὸ νόημα τοῦ λόγου τούτου
πράττομεν τοῦτο πάντοτε διὰ νέας καὶ οὐχὶ διὰ τῆς μάτης ἐνερ-
γείας. Ωστε ή προσπάθεια πρὸς δόμηνειαν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς
καὶ πρὸς παταγόησιν τῶν ἀξιῶν τῆς ιστορίας διὰ τῆς φυχικῆς ἐνερ-
γείας εἶναι μιτεῖν, διότι οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ τις νὰ ἔρμηνεύσῃ τῷ
δύτι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον κινεῖται ἐντὸς
τοῦ κύκλου τῆς ἐνέργειας. Ο κύκλος τῆς ἐνέργειας εἶναι ὁ κύκλος
τοῦ χρόνου. Τὸ δὲ νόημα τῆς ζωῆς δὲν εἶναι **ἀπλοῦς χρόνος**, ἀλλὰ
πεπληρωμένος χρόνος. Ωστε οὐχὶ ή γυμνὴ ἐνέργεια, ἀλλὰ τὸ νόημα
αὐτῆς, τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ τὸ **ὑλικὸν** τῆς φιλοσοφικῆς
ἐργασίας. Εκ τοῦ νοήματος τοῦ συνυφασμένου πρὸς τὴν φυχικὴν ἐνέρ-
γειαν δύναται η φιλοσοφία ἀφοριώμενη, νὰ καταλήξῃ εἰς δοισμένον
τι σύστημα ἀρχῶν καὶ μορφῶν διεπουσῶν τὸ νόημα τοῦτο, κατὰ τὴν
διάχρισιν αὐτοῦ τὴν ἐκδηλουμένην ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῇ τέχνῃ τῇ
πολιτείᾳ καὶ τῇ θρησκείᾳ.

Τὸ πρῶτον συνεπῶς μάρτιον ἀφοριῶται ή φιλοσοφία εἶναι τὸ
διακεκριμένον νόημα, εἶναι ὁ νοητὸς κόσμος κατὰ τὴν διάχρισιν αὐ-
τοῦ θεωρούμενος, ὃς ἐκδηλοῦται οὖτος εἰς τὸ σύστημα τῆς ἐπιστήμης,
τῆς τέχνης, τῆς πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας.

Ἀποκρούοντες διμος τὸν **ψυχολογισμὸν** ἐκ τοῦ συστήματος τῆς
φιλοσοφίας, δὲν πρέπει νὰ διφθῶμεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ **Ιστορισμοῦ**
ἢ τῆς **Ιστοριοχρατίας**, διότι καὶ ὁ Ιστορισμὸς ἔχει τὰ αὐτὰ λογικὰ στάλ-
κτα τὰ διοῖα ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν ψυχολογισμόν. Τῆς φιλοσο-